

|                       |              |
|-----------------------|--------------|
| ТРАКИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ |              |
| Стара Загора          |              |
| Стопански факултет    |              |
| Вх. №:                | 555          |
| Дата:                 | 15.05.2018г. |

## РЕЦЕНЗИЯ

от проф.д.ик.н. Юлия Маркова Дойчинова,

Университет за национално и световно стопанство,

научна специалност Икономика и управление (аграрна икономика)

член на научно жури съгласно Заповед № 948/17.04.2018 г. на Ректора на

Тракийския университет

на дисертационен труд на тема „АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КЛЪСТЕРНИЯ ПОТЕНЦИАЛ В БЪЛГАРИЯ“ за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност Икономика и управление (селско стопанство), разработен от Михаил Кожухаров, докторант към катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“

### 1.Общо описание на представените материали.

Представеният за рецензиране дисертационен труд е в общ обем от 230 страници, в т.ч. 190 страници основен текст, структуриран в увод, три глави, заключение, списък на използваната литература (10 стр.) и 8 броя приложения. Изследването е богато онагледено с 36 таблици и 24 фигури, а списъкът с използвана литература включва 201 позиции. От тях 17 са на кирилица и 184 - на латиница.

### 2.Кратки биографични данни за докторанта

Михаил Кожухаров е роден през 1984 г. Той е инженер от 2007 г. със специалност „Общо машиностроене“ на Техническия университет, Факултет за германско инженерно обучение и промишлен мениджмънт. През 2009 г. защитава и магистърска степен по индустриален мениджмънт в същия факултет.

Докторантът владее английски и немски езици и притежава умения за работа с широк кръг офис и специализирани технически приложения.

Преди обучението си по докторска програма в Стопанския факултет на Тракийския университет, Кожухаров има над 7 години трудов стаж като машинен инженер и CAD експерт. Работата му в различни екипи, както и функциите за координиране на работата на експерти, му е позволила да развие добри комуникационни,

организационни и лидерски умения, а така също и да придобие опит от използването на различни статистически и програмни продукти за обработка на информация.

### **3. Съдържание на дисертационния труд.**

Темата на дисертационния труд е особено актуална за нашата страна, тъй като в повечето сектори преобладават малките организационни структури с иманентно присъщите им ниска конкурентноспособност и ограничени възможности за растеж. Разкриването на проблемите на процесите на създаване на клъстери и формирането на действени клъстерните политики може да допринесе за нови форми и измерения на взаимодействието между публичния и частния сектор при условията на усложняваща се, динамична среда, като държавните инициативите за растеж и по-висока производителност се съчетаят с усилията на бизнеса за налагане на глобалните пазари.

Докторантът добре е обосновал актуалността на темата. В уводната част положителна оценка заслужава и опита за обобщаване на предшестващите изследвания в нашата страна по проблемите на формирането и развитието на клъстерните инициативи и формулирането на авторската претенция за избор на изследователско поле.

Правилно са определени обекта и предмета, изследователската цел и задачи.

Целта е „да се проучат съвкупността от подходи, форми, структури, модели и методи за анализ и оценка на клъстерите и техния потенциал за развитие, както и да се предложат препоръки за стимулиране на клъстеризацията като форма за икономическо, социално, инфраструктурно и образователно сътрудничество между различни по структура, обхват и дейност организации“. За нейната реализация са поставени няколко задачи, на основата на които е изградена логичната структура на дисертационния труд, позволила на докторанта да докаже изследователската си теза. Формулираната теза и доразвитието ѝ в две хипотези показва двете направления, в които е развито научното изследване към доказване на ролята на клъстеризацията за повишаване благосъстоянието на заетите в сектора и за ефектите от нея за регионалната икономика.

Подкрепям напълно подхода на Кожухаров да определи влаганото от него съдържание в използвания термин клъстеризация за целите на настоящия дисертационен труд (стр. 5).

Първата глава представя теоретичните концепции, които са свързани с развитието на разбирането за клъстер и клъстерните мрежи. Положително оценка заслужава

избраният подход за оценка на понятията и от позициите на теориите на икономическите мрежи, на агломерациите, за транзакционните разходи и институционалната теория.

Вторият параграф е посветен на развитието на понятието за индустриалните клъстери, като логично включва същността и съдържанието на понятието за клъстери, тяхната типология и оценката на приноса на научните школи за развитие на концепцията за клъстерите. разгледани основните дефиниции на термина клъстер, представена е обширна класификация на видовете клъстери и е проследена еволюцията на понятието в научната литература. Систематизирани са най-често използваните дефиниции на понятието „клъстер“ и са разграничени пет основни елемента, които присъстват в повечето дефиниции, а именно- фирми, организации, финансови институции, географска близост, социална среда. На тази основа докторантът извежда работна дефиниция на понятието „клъстер“.

В тази част на разработката Кожухаров показва не само доброто познаване на литературните източници, но и възможности да интерпретира , групира и критично оценява идеи, концепции и теории.

Висока положителна оценка заслужава третата част на теоретичната глава, в където се представят и оценяват проблемите на моделирането на клъстери. С основание авторът извежда ролята на институциите при формирането на клъстерите и насърчаване на тяхното развитие през различните фази на жизнения цикъл на клъстерите.

При изясняване на институционалната роля в политическия подход за стимулиране на клъстерите е приета концептуална рамка за проектиране и имплементиране на стратегии за икономически растеж, базирани на клъстерния подход. В тази част умело и синтезирано са разгледани условията за възникване на клъстери. С основание се подчертава, че взаимодействията между различните бизнеси, взаимоотношенията на релационна и транзакционна основа увеличават възможността за стабилно, продължително сътрудничество. Сътрудничеството генерира икономии от обхвата, които се простират отвъд вътрешните нива на възвръщаемост и които са на разположение на бизнеса в рамките на възникващия или формирания клъстер.

Втората глава съдържа методологията на изследването. В първия параграф са представени методите за идентифициране на клъстерите, като акцентът с основание е поставен на диаманта на конкурентните предимства, мрежовия анализ, анализа на

структурните промени, индикаторите за специализация и др. Високо оценявам направената оценка на силните и слабите страни и приложението на представените методи, с която докторантът показва възможностите си за критичен анализ и за целенасочен избор на подходящи за целите на дисертацията методически средства.

В следващата част подробно е описан математическия апарат за статистическа обработка на информацията. На тази основа в третата част е представен модела за анализ и оценка на клъстерния потенциал, като добре са обосновани особеностите на модела и неговите ограничения.

В третата глава успешно е приложен методическия подход. В първия параграф са изведени резултатите от откриването на клъстери във всичките 28 области в пределите на страната, спрямо 19 икономически сектора за период от 8 години. Динамиката на процесите, свързани с клъстеризацията по области и сектори е оценено с изменението на коефициента на клъстеризация. Направен е извода, че не се наблюдава съществена динамика на клъстерния потенциал в България, независимо от осъществените проекти, инициативи и политики за повишаване на конкурентоспособността на българската икономика посредством клъстерите. Последното дава основание за оценката на докторанта, че прилаганите мерки не са ефективни или че не се прилагат правилно в контекста на българската икономика.

Висока оценка заслужава втория параграф, в който са представени резултатите от изследване на икономическите ползи от клъстеризацията, както и сравнителният анализ, осъществен в третия параграф, който определя и анализира позицията, която заемат секторите и клъстерите в икономиката на област Стара Загора за период от пет години. За целта са използвани показатели като "коефициента на клъстеризация", нива на работните заплатите и нарастването на заетостта в региона. Високата концентрация на заети, измерена чрез коефициента на клъстеризация (със стойности над 1,25), показва наличието на клъстери.

Анализът е задълбочен по посока на оценка на структурните промени. В тази част на дисертацията докторантът е успял да потвърди получените резултати от сравнителния анализ, както и да определи каква част от регионалния растеж на работните места може да бъде приписан на националните тенденции и колко се дължи на уникалните регионални фактори и специфики на локалната среда. Нещо повече Кожухаров извежда причините за

разрастването или свиването на отделните сектори, като при анализа на структурните промени, разделя регионалния растеж на работните места на три компонента: национален ефект, структурен ефект и локален ефект.

В края на трета глава са разработени логични и целесъобразни препоръки и възможностите за бъдещи стъпки, които биха спомогнали за подобряване на регионалната среда посредством развитието на клъстерите в нея. Високо оценявам предлаганите „последващи стъпки“, които биха подобрили регионалната среда, защото те показват самооценката на докторанта докъде е стигнал с настоящото изследване и какви възможности е открил за следващи.

В Заключението се съдържат основните резултати от изследването за област Стара Загора и за клъстерната организация на икономиката.

Като цяло представеният дисертационен труд е добре структурирана завършена разработка, която включва всички необходими и достатъчни елементи на научно изследване. Това заедно с демонстрираната задълбочената теоретична подготовка, изборът и приложението на оригинален методически инструментариум ми дават основание за заключението, че докторантът е изграден млад научен работник, способен самостоятелно да осъществява научни изследвания.

#### **4. Идентифициране и оценка на научните и научно-приложните приноси в дисертационния труд.**

Справката за приносите обективно отразява постигнатите резултати в дисертационния труд. По-значимите научни и научно-приложни резултати и приноси са:

- ✓ Принос с характер на доразвитие на икономическата теория е осъществената систематизация на определенията за клъстер на основните икономически теории и на тази основа изясняване на същността на клъстерите и процесите на тяхното създаване и развитие.

- ✓ Разширени и обогатени са концепциите за клъстери и клъстерни мрежи и процесите на формирането им. Тези разработки приемам за научен принос с характера на дообогатяване на икономическите знания.

- ✓ От позициите на концепциите за моделиране на клъстерите е изведена ролята на институциите при формирането и насърчаването на тяхното развитие. Разкритите връзки и

направените обобщения могат да бъдат използвани при разработване на стратегически планове и клъстерни инициативи на основата на публично-частно партньорства.

✓ Систематизирани и оценени са най-често използваните методи за идентифициране на клъстери, представени са техните основни предимства и недостатъци. Направена е съпоставка между тях и е обобщен начина на приложението им.

✓ Приносен характер има разработената оригинална методологическа рамка за изследване на нивото на клъстеризация и връзката ѝ със социално-икономическата среда на регионите.

✓ Разработен е практически модел за оценка и анализ на клъстерния потенциал, който е апробиран на примера на област Стара Загора и са обобщени изводи за клъстерния потенциал на секторите в областта. Тези разработки могат да се използват при формирането на регионални стратегии и за усъвършенстване на националната и регионалните политики.

#### **5. Публикации и участия в научни форуми.**

По темата на дисертационния труд докторантът има публикувани 4 броя разработки – 2 броя статии в научни списания на английски език и 2 броя научни доклади, изнесени на научни конференции в страната. Половината от публикациите са самостоятелни.

Тематиката на представените публикации изцяло е свързана със съдържанието на дисертационния труд и отразява съществени негови страни.

Две от статиите на Кожухаров вече са получили обществено признание от международната научна общност с 2 цитирания през 2017 и 2018 години.

Авторефератът в синтезиран вид, напълно отразява съдържанието на дисертационния труд.

#### **6. Въпроси и препоръки.**

Към докторанта имам следните въпроси:

✓ На стр.75 правите извода, че „институционалната подкрепа за развитието на клъстерите трябва да е съобразена с етапа на развитието им“. На тази основа какви мерки

според Вас могат да допринесат за ускоряване на клъстеризацията на икономиката на област Стара Загора?

✓ Прилагайки метода за анализ на структурните промени за определяне на значението на източниците на регионален растеж, какви бяха съображенията Ви за избора на показателя за заетост?

Препоръчвам на Кожухаров да продължи работата си в изследователското поле на клъстерната икономика на основата на достиженията на теориите за мрежовата организация, верижния мениджмънт и конкурентното регионално развитие.

### **Заклучение.**

Разкритите в рецензията научни и научно-приложни резултати на дисертационния труд представят докторантът като млад научен работник, който притежава умения и възможности да разработва анализи и оценки, насоки и конструктивни решения на сложни, неразработени проблеми от практиката.

Предлагам на научното жури да оценим по достойнство дисертационния труд „Анализ и оценка на клъстерния потенциал в България“ и да гласуваме положително за присъждане на Михаил Кожухаров на образователната и научна степен „Доктор“ по научна специалност Икономика и управление (селско стопанство).

12.05.2018 г.

Рецензент:

(проф.д.ик.н.Юлия Дойчинова)